

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XIV

Zagreb 1990.

Broj 26

rasprave i prilozi

UDK: 72.032 (497.13 Vinkovci)
Stručni rad

SAKRALNI OBJEKTI *CIBALAE* (DANAŠNJIH VINKOVACA)

Alojzija ULMAN, Vinkovci

UVOD

Istražujući URBANU SREDINU *CIBALAE* U IV. STOLJEĆU neophodno je otkriti cjelokupni civilizacijski doseg lokalne arhitekture, obrambenog, privrednog, trgovačkog sistema, kulturnih i vjerskih objekata. U okvir promatranja ulaze i ostvarenja prethodnog vremena, kako i događaji i uvjeti, tako i posljedice.

Traže se, dakle, sigurni tragovi u zapisima opće povijesti, u utvrđenim činjenicama rimskog vladanja u rimskoj provinciji Pannoniae Inferior, regiji Limes i samog grada *Cibalae*. Neposredni izvori su također arheološki kulturni tragovi, zapisi, usmena predaja i tradicija kraja, kao i komparacije suvremenih gradova u nas.

Cibalae na povijesno utvrđenoj lokaciji današnjih Vinkovaca žive u kontinuitetu 5000 god., neposredno se nastavljajući na materijalni i kulturni supstrat prehistorijskih kultura na obali Bosuta, odnosno tog rukava rijeke Save.¹

Cibalae egzistiraju kroz carsko razdoblje prvog stoljeća naše ere i ere Rima u nas, a aktivno rastu u II. i III. vijeku. Na status municipija dižu se u vremenu cara Hadrijana, vjerojatno oko 124. g. kada je uslijedio Hadrijanov posjet ovoj Provinciji na *MUNICIPIUM AELIUM CIBALAE*. Treća faza urbanizacije pada po Mócsyju u vrijeme Severove dinastije, vjerojatno u Caracalino doba, kad su *Cibalae* dobile rang kolonije – *COLONIA AURELIA CIBALAE*. Ulomak natpisa iz Ervenice daje naslutiti 202. g., vrijeme posjeta cara Septimija Severa *Cibalama*. – Drugi ulomak pisanog spomenika s lokacije *PIK* sadrži u rekonstrukciji ponovo riječi *Severus i maximus*. Osim samog statusa za *Cibalae*, navedeni napisi i vremenski atribuiraju dva sakralna objekta navedena u ovoj studiji. U svakom sluča-

¹ Stefan SCHULZER pl. MÜGGENBURG: *Cibalis-Palina-Vinkovci*, Godišnjak pododora Matice Hrvatske, Vinkovci 1964, br 3, str. 24–26.

ju, između ova dva termina grad poprima svoje vanjske izgleda, a promoviran je na temelju ekonomskog prosperiteta.²

Cibalae, na raskrsnici puteva, na udaru plemenskih migracija s Istoka, uz nekoliko žestokih progona kršćana, proživljava tragična haranja u više navrata, – rušenja i požare, i ponovna dograđivanja i trajanja sve do VI. stoljeća i u VII. do dolaska Hrvata.

O spomenutom povijesnom tijeku i do sada otkrivenim arheološkim nalazima Cibala zabilježene su sjajne studije svrstane u mjerodavnim analitičkim djelima istaknutih arheologa Schulzera, Brunšmida, Dimitrijevića i drugih.

Cilj je, dakle, ovog dijela u nizu studija, kronološkim prikazom rekonstruirati vrijeme koje je u materijalnom i duhovnom rastu prethodilo našem vremenu; opisno prikazati kulturu koja još i danas obilježava stil umjetnosti i opća kulturna dostignuća.

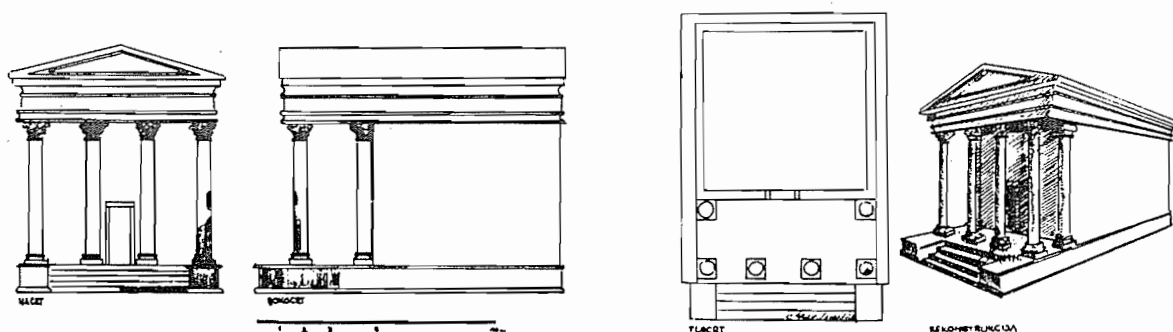
U tu svrhu poslužiti će dosadašnje studije arheologa, zatim primjer nalaza iz vinkovačkog muzejskog lapidarija, artefakti iz muzeja, akcidentalni kao i rezultirani zaštitnim iskapanjima. Uključuje se tradicija, predaja, zaključci.

Posebni početni oslonac čini reljefna rekonstrukcija Cibalae. Za muzej sam ga izvela na temelju preciznih premjera geodeta. Teren je izmjeren u prošlom, devetnaestom stoljeću, a ucrtan 1934. (Zahvaljujem za povjerene karte ingu Skakiću, direktoru Geodetskog zavoda u Vinkovcima). U mjerilu 1:500 unesene su visinske izohipse koje su sačuvala (gotovo kao avionski snimak) relativne naznake lokacija cibalskih ruševina.

Naročito zahvaljujem kustosu vinkovačkog muzeja Ivani Iskri Janošić za povjerenje i prihvat radne suradnje kao starom suradniku muzeja.

I. HRAM LIBERU I LIBERI – CIBALAE II. STOLJEĆE

Lokacija: središte naselja, na mjestu centralne župne crkve

1. Hram Liberu i Liberi, Cibalae II. stoljeće
Osjenčani detalji nacrtu sačuvani

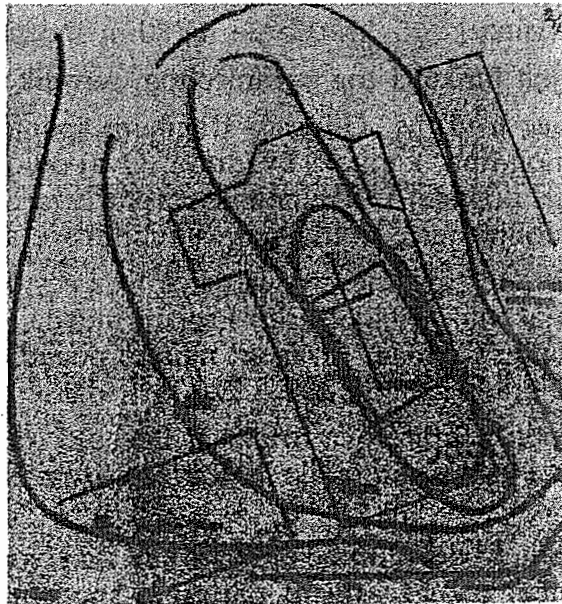
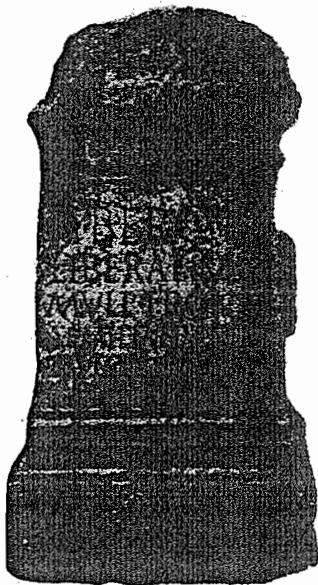
Kopajući za temelje RKT župne crkve u Vinkovcima 1772. g. otkriven je zavjetni žrtvenik-prizmatični kamen s profiliranim bazama, 105 cm visok, vapnenac. Napis slova jest klasična rimska kapitula, dobro sačuvana. Početak II. stoljeća. – Žrtve-

² Stojan DIMITRIJEVIĆ: *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla*, Vinkovci 1979, str. 166–167.

nik je posvećen božanstvima vina Liberu i Liberi. Po stranama are reljefi su bačve i vrčevi za vino. Hramu ga je darovao, kako piše, Marcus Ulpius Fronto Aemilianus, gradski vijećnik ili decurio municipija Cibalae.³

Natpis je mnogoznačan:

1. Određuje vrijeme nastanka spomenika: II. stoljeće, poslije Hadrijana, iza 138. g., kad su Cibalae postale municipij. Povod tomu je izgleda bila veća napućenost, veći protok novca.
2. Upućuje na mjesto nalaza na koti 90 m nadmorske visine, te prema obliku tla potvrđuje naslućivanje lokacije hrama. Žrtvenik je obično znak svetilišta.
3. Obavještava da su vinogradarstvo (u Borincima i oko Cerića) i bačvarski zanat bili značajna grana privrede i izvoza Cibala.
4. Osvjetljava organiziranu gradsku upravu.

2. *Ara Liberu i Liberi Dekuriona Ulpija Fronta Emilijana*

3. *Tlocrt hrama Liberu i Liberi u odnosu na tlocrt postojećih zgrada i izohipsa*

Značajno blagostanje grada i uprave potvrđuju daljnji nalazi oko crkve: u dvorištu Brod. Imovne općine 1958. – nađeni mramorni dio stupa toga hrama otkriva kvalitet građevine. Promjer stupa iznosi 65 cm, uzdužna polovica otkrivenog stabla stupa visoka je 130 cm. Od istovrsnog voštano-žučkasto-bijelog mramora osobno sam našla još jedan ulomak visok 50 cm pri iskapanju za centralno grijanje crkve, tik uz temelje. Tu je bilo i kamenih, dobro profiliranih stepenica i dio (10 cm) klesanog kompozit kapitela od (carrarski) kvalitetnog znatog mramora. Postoje i drugi komadi kapitela istovrsnog porijekla i oblika. U cjelini kapitel ima 3 reda akantusa i male volute kao i splitski. U lapidariju postoji još jedan, ali vrlo jednostavan kapitel. U otkopima za gradsku kanalizaciju 1969. našlo se nedaleko crkve dobar broj kamenih blokova (130x80x20) i manjih, vjerojatno od postolja hrama. Neki su razbijeni, a neki su u lapidariju. Uspoređivanjem s Augustovim

³ Josip BRUNŠMID: »Colonia Aurelia Cibalae«. St. DIMITRIJEVIĆ, posebni otisak iz: *Corolla Memoriae Josepho Brunšmid dicata*, izdanja HAD, sv. 4, Vinkovci 1979, str. 71.

hramom u Puli, s »krstionicom« u Splitu⁴ i nekim Rimskim hramovima rekonstruiran je Liberov hram po klasičnom rimskom principu gradnje hrama.

Na uzdignutom kamenom postolju (13x8,5) i cjelokupnom visinom od 10 m hramu se pristupa s 5 stepenica. Predvorje ili pronaos je natkriven na 4 glatka mramorna stupa s kompozit kapitelima na pročelju, a po strani s jednostavnim kapitelom u kojemu se još vidi spojni blok kamena sa celom. Cela je zatvorena, nevelika. Postoje i dijelovi arhitrava za zabat, no teže je sada točnije odrediti kojem od cibalskih hramova pripadaju.

II. JUPITEROV HRAM – CIBALAE, III. STOLJEĆE

Lokacija: Vojni stacionar preko Ervenice, pritoka Bosuta

Jupiterov hram na tom mjestu determinira se topografski, funkcionalno kronološki i komparativno:

1. Uzvisina konfiguracije tla na 80 m sadašnje nadmorske visine.
2. Vojna funkcija tog ograničenog, nevelikog, a utvrđenog područja Cibala.
3. Nalaz u ul. M. Gupca – fragment spomen ploče s tekstom. Na ploči su slova klasičnog tipa, kapitula kvadrata. Ovaj odlomak ploče sadržajno i vremenski evocira isti događaj iz vremena dolaska cara Septimija Severa i Caracale u Cibalae (još neobjavljen)⁵, kao i natpis Jupiterove are.
4. Nalaz te zavjetne are, nedaleko uz cestu za Sirmij, posvetio je Jupiteru decurion, načelnik Cibalae Elio Procul, možda u počast promocije municipija Cibalae u koloniju Cibalae. Ovaj se, naime, događaj pripisuje dolasku cara Septimija Severa u grad (između 200. i 220. g.), dakle početkom III. stoljeća.

Stil i oblik Jupiterova hrama u Ervenici vjerojatno je bio klasičan, poput onoga Liberu i Liberi, ali ovdje je posvećen Jupiteru što odgovara vojnom okruženju lokacije.

Postoji još jedna indicija za hram i za vojno okruženje na tom terenu, preko Ervenice, pa i za točno datiranje spomenika što je velika rijetkost. Brunšmid bilježi nalaz iz 1871. kada su se kopali temelji za dogradnju i proširenje vojničke škole, domobranske kasarne, kasnije »Marijinog doma«. To je »vjerojatno ulomak žrtvenika nekom božanstvu. Važan je kao jedini datirani spomenik iz Vinkovaca, a potječe iz 233. g kad su rimski konzuli bili Maximus i Paternus«⁶.

A Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb 1962, bilježi:⁷

HRAM

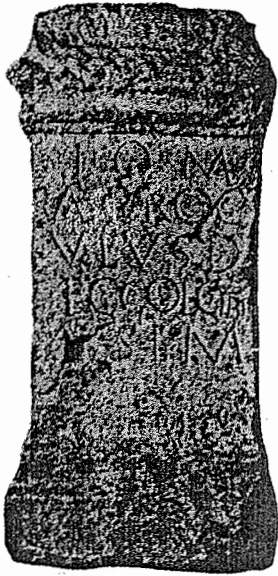
Hram je u Rimljana u prvo vrijeme bio kultno mjesto na otvorenom. Zatim nastaje na tom mjestu građevina, kao stan bogova, manjih dimenzija jer u nju ulazi samo svećenik. Kasnije se pojam hrama proširuje... on nije samo stan božanstva nego i mjesto, gdje se vjernici okupljaju na vršenje kulta, osobito u doba kršćanstva. Kružni hramovi su rjeđi. U Rimskom se carstvu najčešće primjenjuje jedan od tipova grčkog hrama. Klasičan je hram izdignut na povišeno zidano ili kameno

⁴ Don Frane BULIĆ und dr Ljubo KARAMAN: *Kaiser Diokletians Palast in Split*, Zagreb 1926, auserordentliche Ausgabe der »Matica Hrvatska«.

⁵ St. DIMITRIJEVIĆ: *ibid.*, str. 169.

⁶ J. BRUNŠMID: *ibid.*, str. 71.

⁷ *Enciklopedija likovnih umjetnosti 2 (D–Ini)*, Zagreb 1962, str. 573.

4. Ara Jupiteru Dekuriona Elija Prokula

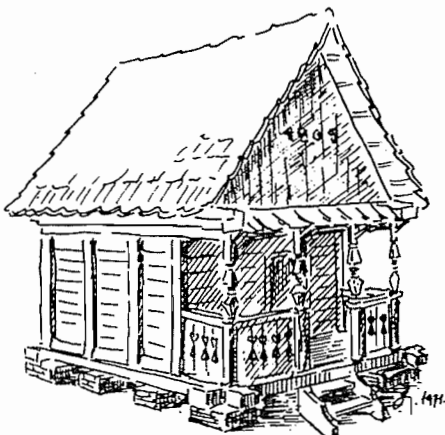
5. Dio natpisa posvećen Septimiju Severu i Karakali

postolje. Prilazi mu se stepenicama, i to samo sprijeda u atrij. Atrij se diže na stilske stupove s kapitelima koje onda spajaju kamene, ornamentirane grede – arhitrave. U sredini se nalazi ulaz u zatvorenu celu u kojoj stoji lik božanstva, dok je žrtvenik ponekad u predvorju. Cela je ponekad podijeljena na tri prostora kad je riječ o TRIJADI – zajedničkom kultu Jupiteru, Junoni i Minervi.

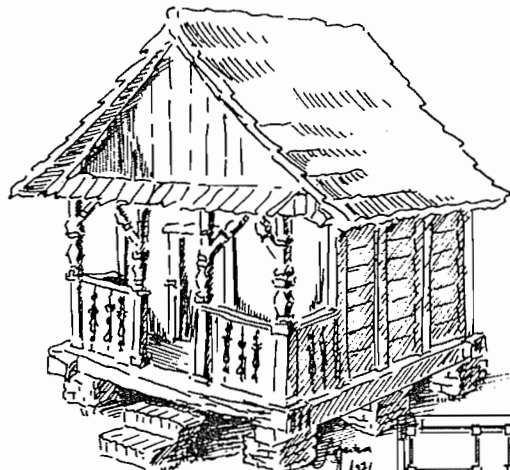
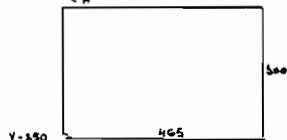
Kršćani nisu mogli prihvatiti, prisvojiti takav hram kao mjesto svojih sastanaka i to već iz praktičnog razloga – ograničenog prostora, pa nisu prihvatili ni termin »hram«, nego je u upotrebu ušao termin »crkva«.

Kod nas se u starijoj literaturi, a kao dijelaktalni izraz i u živom govoru, hramom ponegdje naziva dvor, velika kuća ili spremište za poljoprivredne proizvode. Tako o toj temi izvještava enciklopedija.

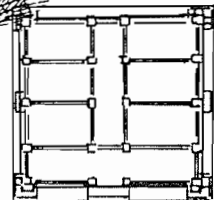
AMBAR

AGIČIĆ
NUŠTAR
kolodvorska 4

ZALUŠKI
VINKOVCI ERVENICA
Kamenjeva 15

6.–7. Šokački ambari podsjećaju na rimske hramove

Ovdje je zanimljivo da upravo u tom ratarskom dijelu Vinkovaca, a koji još nosi naziv Ervenica, domaća šokačka drvena arhitektura realizira navedeni raritet. U mnogim se šokačkim dvorištima i danas nalaze ambari. (Drugdje se kaže hambar).

Ambar, spremište za žitarice, nosi izrazite arhitektonske značajke rimskoga hrama. Na ugaonim stupićima od opeka uzdignut je ambar (za zračnu cirkulaciju) na visinu od 50 cm. Ambaru se prilazi zidanim stepenicama u drveni TRIM (atrij). Trim počiva na 6 drvenih vertikalala od greda, 6 stupova koje su domaći tesari maštovito »iscifrali«, ornamentalno profilirali. Presjek im je oko 15 cm. Trim okružuje ograda koja je kao i cijela zgrada načinjena od tesanih BRVNA (rukotresane daske). I brvna su tesarski poetski profilirana ornamentalnim likovima srdaca, cvjetova, žirova, lišća. Iz trima se ulazi u ambar. Na vratima su u drvu propaljena slova IHS, za blagoslov hrani. Kroz sredinu ide prolaz između OKANA. Okna su visoki pretinci – ima ih 2–3 sa svake strane – zabrvnani daskama koje su uključene u žljeb nosivih greda da bi u okna stalo što više žitarica.

Iznad trima je TAVANAC. U njega se ulazi ljestvama iz ambara. Tu se odlaže MIROV (mjerica) za žito i grabljače od bundeve STUBLJIKE I STUBLJIČICE. Krov je pokriven slamom, šindrom ili crijepom. Krov je cjelovit i nad trimom, a završava jednako iscifranim ZABATOM⁸ (kao i u hramu). Umjesto rimskih kapitela stoje tu tesani, lijepo profilirani PODUPIRAČI strehe i krova na ukrašenim stupovima. Slobodno se može reći da je ambar kućni hram kruha i blagostanja.

III. HOREA – BAZILIKA – HRAM POSEJDONA I HERKULA – CIBALAE III STOLJEĆE

Lokacija: Nova zgrada PIK Vinkovci, Uz sjeverni cibalski zid

Jedan od prioritarnih nalaza za Cibalae, vrlo značajan za urbanu cjelinu jest blok otkrivenih arhitektonskih tragova. Zaštitna iskapanja vodila je za muzej 1976. g. kustos, arheolog Ivana Iskra Janošić. Sada nova PIK-ova zgrada potpuno pokriva relikte. Lokacija se kao zanimljiva naslućivala već 1955, nakon iskapanja jedne sonde⁹ u potrazi za rimskim vodovodom. Kopalo se malo istočnije nego sada.

Na temelju točnog mjerenja otkrivenih stopa moćnih stupova od 180 x 120 cm, visokih do 1 m, može se zaključiti da su to baze jakih stupova građevine koja je imala barem dva kata. Stupovi su bili građeni od dobro paljenih opeka kojih dakako in situ više nema. Ostali su samo tragovi, otisci. Vrlo je vjerojatno da su bili povezani križnim svodovima, i to na dva nivoa. Našlo se dosta kamenih stepenica, kamenih greda, (nadvratnika?) i ponešto pločnika tla. Drugi je kat vjerojatno bio drvene konstrukcije i nosio drvenu gredu krova. Može se odmah spomenuti da su izgorjela krovništa sigurno pogodovala brzom razaranju zgrada. A paleži su bili česte pojave prilikom nadiranja plemena s Istoka koja su tražila nova borišta. Potom se ta solidna opeka pomalo raznosila i koristila, a podori su bili zasipavani šutom. Može se reći da je »polo Vinkovaca taracano rimskom opekom«.

Cibalae su, također kao potvrda upornosti stanovnika a prema svojim arheološkim ostacima, svjedoci sve novijeg i novijeg revitaliziranja kako fortifikacionog,

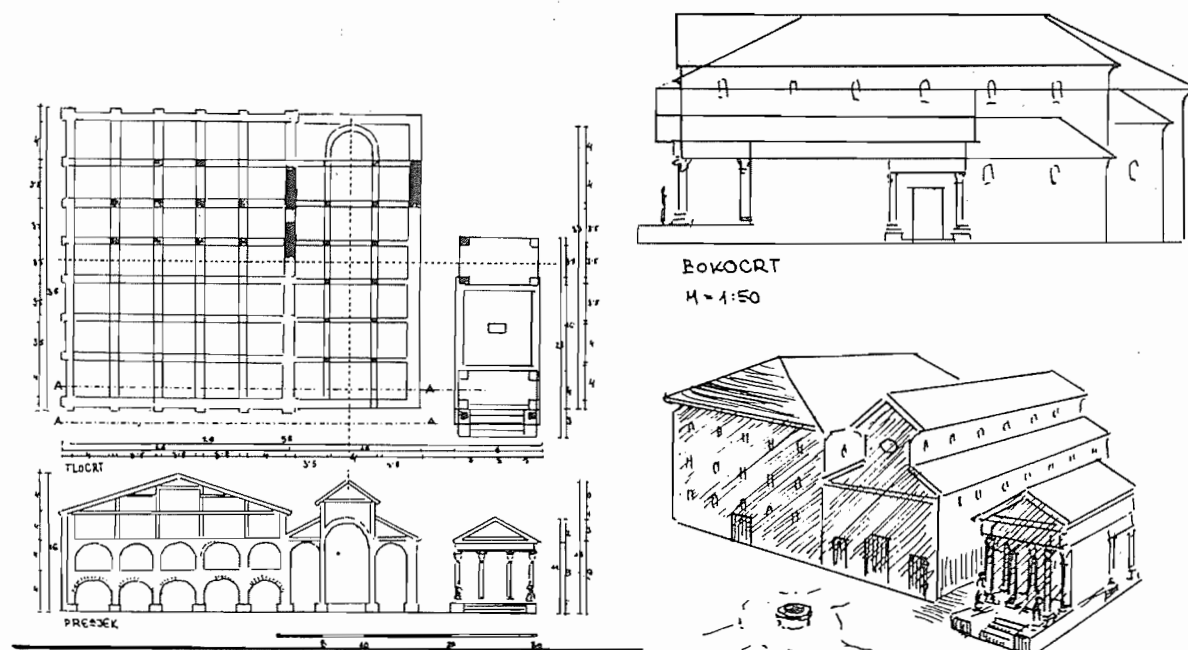
⁸ Etnokazivač: Anica ŠTIVIČEVIĆ-MATAS, Vinkovci. Pribilježila Alojzija ULMAN.

⁹ Josip KORDA: *Tragom prošlosti Vinkovaca kroz zbirke gradskog muzeja*, Vinkovci, 1960, str. 57.

tako i stambenog urbanog fundusa. Živio je grad Cibalae dokle god i carski Sirmij, do V, donekle i VI. stoljeća, do cara Justinijana koji u darovnici benediktincima spominje Cibalae. No grad biva sve siromašniji i brojčano oslabljen.

HOREA

Za bogatstvo grada u III. stoljeću i na prijelazu u IV. stoljeće svjedoči upravo ovaj monumentalni objekt na 24 unutarnja stupa. Ako je to bio magazin za žito tzv. HOREA, kako je to bilo u susjednom Sirmiju,¹⁰ onda se može računati na priličnu napučenost unutar zidina i jači tranzit.

8. Horea – bazilika i hram Posejdonu i Herakla, Cibalae, III. stoljeće
Lokacija: zgrada PIK Vinkovci
Osjenčane su otkrivene stope i zid na tlocrtu

Proračun baš ovakve rekonstrukcije kao na crtežu br.8 proizlazi iz pravilnog ritma dimenzija u intervalima otkrivenih stopa: rubni interval uokolo iznosi točno 4 m od baze do baze. Unutarnji razmaci su svi na 3.5 m. Smionosti ovakva zaključka (jer je zapadna strana objekta bila razorena gradnjom podruma uljare u prošlom stoljeću) doprinosi uočljiva OS SIMETRALE. Zapanjujućom točnošću os prolazi sredinom horee, kroz sredinu bazilike, i produžuje se kroz portikus pozadine hrama uz baziliku. Porticus naznačuju dvije profilirane kamene stope, a otkrivene su prigodom istoga istraživanja, koliko je to dozvolio susjedov zid.

BAZILIKA

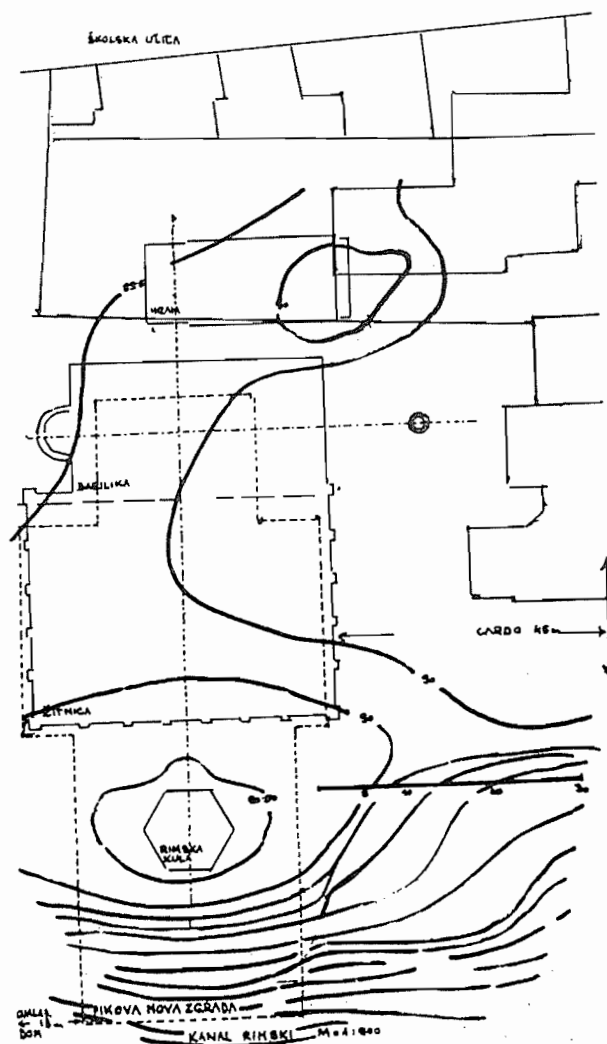
Nema tragova zidovima horee, barem u istraženom dijelu, osim onog masivnog zida koji je zajednički sa sjevernim zidom bazilike. Slijedi da su te dvije zgrade bile gemine – blizanci. Uzajamno su bile spojene s dva portala što je i razumljivo s obzirom na namjenu bazilike.

Bazilika je Rimljanima služila kao sudnica, vijećnica, burza za velike trgovačke poslove. Dva niza stupova dijelila su prostor na tri lađe. Po 6 stupova u nizu počivalo je na zidanim stopama (nešto manjim nego u horei) 120 x 110 cm. Saču-

¹⁰ Više autora: *Spomenici Sremske Mitrovice*, Muzej Srema 1964, str. 23.

vane su lijepe, pravilno profilirane kamene baze za nekoliko stupova. Nizovi stupova su u sukladnom i proporcionalnom odnosu ritma dimenzija u horei – intervali opet 4m (u sredini), a 3.5 m u sporednim lađama. Srednja je lađa bila nešto viša tako da je kroz prozore testuda moglo ulaziti svjetlo. Mjesto za suca bazileusa nalazilo se u zaokruženoj apsidi, na nešto povišenoj tribuni u produženju srednjeg naosa... Pretpostavlja se da je vanjština horee i bazilike bila glatka, bez ukrasa, po modi vremena. Ne može se tvrditi da je vanjski plašt horee bio ojačan kontraforima (kao u Sirmiju)¹⁰, ali zajednički je zid obje zgrade možda nadomještao upore. Značajan je i nezanemarliv detalj otkriće rimskog bunara 10 m ispred bazilike, točno u dužnoj osi simetrale kroz srednju lađu bazilike. Kasnije kršćanske bazilike u Rimu su također u atriju imale kantaros.

Pretpostavka da je ova bazilika možda služila u kršćanske svrhe mora se odbaciti i zbog nalaza malog, prenosnog terakotnog žrtvenika Minervi. Nalaz još nije objavljen. Neobjavljen je i cijeli ovaj otkriveni kompleks. Arhitektonsku izmjeru sam dobila na uvid dobrotom kustosa Ivane Iskre Janošić, kao i pristanak za ovo objavljivanje.

9. Obrambena kula – horea – bazilika – hram Posejdona i Herakla

Nacrtano u odnosu na izohipse, obrambeni kanal i postojeće zgrade

HRAM

Treći element ovoga kompleksa za građevinu PIK je HRAM. Pretpostavke lociranja i oblikovanja zasad se određuju na temelju: 1. konfiguracije tla; g. 1985. otkrivenih dviju profiliranih kamenih baza na ulazu portika, a na istoj osi bazilike i horee; 3. arheolog Brunšmid (*Kameni spomenici I 1904.*)¹¹ objavio je nalaz ugrađen u supstrukciju stope za neki javni, rimski objekt. Upravo na toj lokaciji bili su uzidani demolirani kipovi Herakla i Posejdona uz neke druge relikte »iz nekog hrama«. Bio je to rad ranog III. vijeka. Cijeli bi imali visinu od 130 cm.

Uključivši sve ove elemente, dosljedno nastavljajući ritam proporcija u horei i bazilici, rekonstruirala sam hram (13 x 9 x 23). Kipove sam smjestila bočno stepenicama, pred pročelje hrama, produžetka atriya uzdignutog postolja hrama. »Kult Posejdona vezan je za vodu, a Bosutom je nekad tekla voda Save kao njen rukav i bila plovno vrlo korištena. Heraklo je zaštitnik Ilirske vojske, napose omiljen u vrijeme Severove dinastije. Rani III. vijek«¹².

Zbog datiranja spomenika i sadržaja prikladno je ovdje spomenuti pisani spomenik, sada u Pećuhu (rimski Sopiane), iza kojega se pojavljuje lik jednog Cibalićanina. U zavjetnom je natpisu, a ime se nije sačuvalo, spomenut svećenik Donjopanonske pokrajine duovir ili augur Coloniae Aurelije Cibalae¹³; znači u doba iza vremena dinastije Septimija Severa kad su Cibale već bile dignute na rang kolonije.

I još jedan, ali svijetli lik vezan je uz ove cibalske spomenike koji su upravo opisani. Zbog blizine opisanog hrama uz baziliku, gradsku sudnicu, vjerodostojna je pretpostavka povezivanja s događajima iz 304. godine. Poznato je iz do danas sačuvanih sudskih akata o mučeništvu sv. Poliona (*Acta s. Pollionis*). Uхватili su i 27. travnja doveli u sudnicu Poliona, prvaka među lektorima *Eclesiae Cibalitarum* i još neke vjernike koji nisu htjeli žrtvovati poganskim božanstvima. Suđenje je naredio car Dioklecijan, a izvršitelj je bio sudac Prob, došavši iz Sirmija. Zabilježen je sav dijalog. Evo detalja: Polion: »Što tražiš od mene?« Prob: »Da žrtvuješ!« Polion: »Tko žrtvuje demonima, a ne Bogu, iskorjenit će se.« ... I konačno je osuđen na smrt u plamenu.¹⁴

U vizuru promatrača iz naše današnjice valja uvrstiti još jedan, nama po učincima poznat defile Cibalićana. Dogodio se negdje tridesetak godina kasnije, nakon spomenutog suđenja, u doba carskog vladanja također domaćeg sina cara Valentinjana I. ili njegove dinastije. Bio je to možda odjek istoga događaja s Polionom. Dogodila se devastacija poganskog hrama na tom mjestu, razbijanje inventara, kipova Posejdona i Herakla. Razbijene ulomke namjerno su uzidali u supstrukciju za stup neke druge građevine u blizini. Bilo je to otkriveno 1897.¹⁵

¹¹ J. BRUNŠMID: *Kameni spomenici I*, 1904, br. 27, str. 226 i 227.

¹² St. DIMITRIJEVIĆ: *ibid*, str. 168.

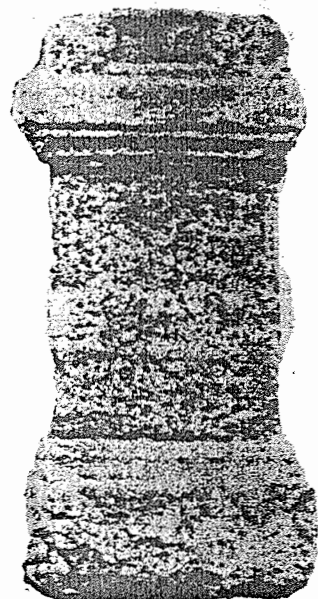
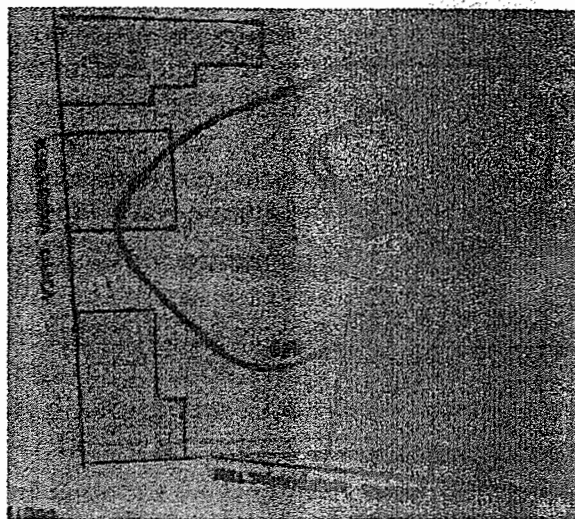
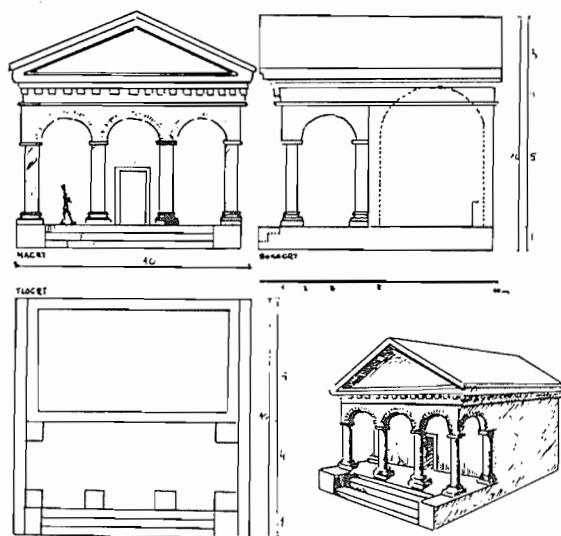
¹³ J. BRUNŠMID: *Colonia Aurelia Cibalae*, str. 70.

¹⁴ KUNKERA-ULMAN-DRAGUTINAC: *Ranokršćanski život u Vinkovcima*; KUNKERA: *Ruševo-Vinkovci 1972*, str. 52.

¹⁵ J. BRUNŠMID: *ibid*, str. 77.

IV. KONJIČKI JUPITEROV HRAM – CIBALAE, III. STOLJEĆE

Konstrukcija na lokaciji: ugao Ribarove i Reljkovićeve SI

10.–11. Konjički Jupiterov hram – Cibalae III. stoljeće
Rekonstrukcija – konstrukcija M – 1:15
Zasjenjeni detalji nacrt – sačuvani

12. Žrtvena zavjetna ara Juliusa
Prokulinusa, III. stoljeće,
otkrivena nedaleko naslućenog
hrama

S urbanizacijom kolonije Aurelije Cibalae u II. i III. stoljeću grad se širi prema sjeveru. U prvom se stoljeću naše ere (i rimske u nas) odvijao na supstratu Keltskog opiduma, oko današnjeg ulaza u grad preko Bosutskog mosta, istočno i zapadno od današnjeg parka.

Tako se sjevernije, a unutar zidina otkrivaju tragovi postepenog kulturnog razvijanja. Grad se oblikuje, utvrđuje zidinama i ulaznim portalima. »Trebalo je izgraditi kako u samom Rimu, tako i u provincijama sve spomenike neophodne u privatnom, vjerskom, i političkom životu. Rim je želio svima pokazati lice dostojno svoje veličine«. ¹⁶

¹⁶ Opća enciklopedija Larousse, izd. Vuk Karadžić, Beograd 1971; Rimska umjetnost, str. 660.

Kamenom se oskudijevalo, pa ga se je moralo dovoziti izdaleka. Zato su kamene bile pretežno baze stupova, a vrlo rijetko i stupovi, kapiteli, ponešto arhitravi i stepenice. Počevši od II. stoljeća, upotreba opeke (opus testaceum i latericeum) bila je sve češća. Produkcija opeke i krovnih tegula i imbrices kao vrlo solidna, izvodila se u bliskoj okolini grada. Opeku je lako povezivati i oblagati vapnenom žbukom. Vapno se i danas kao nekoć doprema iz bosanskih brda, s juga. Žbuka i opeka omogućuju primjenu luka, arhivolte, arhikolonade, bačvastih i križnih svodova, što povijest umjetnosti bilježi konstruktivnom odlikom i rimskom oznakom sve do danas. Današnje Cibalae-Vinkovci, u doba svoje revitalizacije, za baroknog vremena Vojne Krajine produžuju tu tradiciju gradeći arkade i ulazne portale. (Uz dakako neke male deformacije). Crteži br. 13, 14, 15.

Crteži 13, 14 i 15.

U tom dakle sklopu razvoja grada sve je više hramova, a posebno povodom većeg dotoka različitih utjecaja i orijentalnih kultova što ih donose vojni veterani. Konjička božanstva igraju posebno značajnu ulogu. Česti su nalazi votivnih metalnih pločica s tekstom, kao nekih malih prenosnih oltara.¹⁷

Motivacija konjičkih kultova bit će posebno obrađena, a ovdje u okviru cibalskih hramova iznosim pretpostavku o hramu na još neistraženoj, neotkrivenoj lokaciji.

Načinivši reljefnu rekonstrukciju Cibalae IV. stoljeća prema geodetskim izmjerama s kraja XIX. stoljeća, otkrivena je fizionomija razrušenog rimskog grada. – Po dolasku, slavenska plemena koja su se ovdje zaustavila, nastavala su teren uokolo nekadašnjih zidina, oko ruševina. Usmena predaja (dosta pouzdana) prenosi da su još oko 1700. g stršili cibalski zidovi i do 3 m visine. Nenastanjeno je bilo sve do »Bijele lađe«. (Gostionica na zapadnom ulazu u grad). Tek u 18. i 19. stoljeću, po nastojanju vojne Krajine, polako se ponovo urbanizirao prostor na približno starom rasteru. Uzvisine izrazitijih ruševina dospjele su često, na sreću, u unutarnje, vrtne blokove. Tako su mnoge lokacije značajnijih građevina konzervirane šutom i čekati je »zaštitna iskanpanja« da se to provjeri i dokaže.

Dakle, prema konfiguraciji tla i oznaci izohipsa na 89. m nadm. visine, površine 10 x 10, unutar ugla Ribarove i Reljkovićeve (koja bi tu bila sjeverni decumanus) a na S–I, smještam KONJIČKI HRAM JUPITERU. Hram se nalazi na uzdignutoj platformi, približno 10 x 10 x 10, a građen je opekama s pristupom sprijeda, dijagonalno na ugao. Moguće dimenzije sugerira porečki hram toga vremena. Destiniranje otkrićem dijela oveće baze stupa od tvrde, tamno sive sadre (travertin), vlasništvo autora. Da je baza stupa cijela, imala bi promjer 72 cm. Stranica kvadratne osnove je 92, a visina 40 cm. Stablo stupa bilo je vrlo vjerojatno (zbog dimenzija) građeno na uglovima zaobljenim opekama (nalaza ima u šutu) i obloženim žbukom. Možda čak i obojenim. Vlasnik kuće na uglu našao ga je u vrtu. I drugi susjed nekadašnjeg hrama na br 26. u Reljkovićevoj ulici posjeduje također kamen »za pritiskanje kupusa« zimi. To je bijelo-žučkasti mramor, obrađivan s tri strane, možda za abakus, i još nekoliko većih i manjih komada (30 x 20 x 20) te komad zelenskastog pješčanika koji je izjedena kiselinom (kupusa). Tu je i komad tamnocrvenog porfira. A razgovor je počeo: »Ništa nismo našli... da! prisjetio se penzionirani majstor pletač Maršalek, »kopajući bunar oko 1970. u iskopu zemlje bilo je kosti i jedna zahrđala konjanička mamuza. Odvezena je sa šutom na deponiju...«

A tridesetak metara dalje, na suprotnoj strani iste Ribarove ulice, u iskopu štata kustos muzeja Ivana Iskra Janošić 1989. našla je dosta sačuvani žrtvenik Jupiteru. U objavljenom separatu piše: »Ara je klasičnog oblika. Bočne su strane ukrašene, desno je patera, a lijevo vrč. Na prednjoj strani je dosta nevješto napisao, vjerojatno domaći, majstor posvetu bogu Jupiteru, a darovao ga je Julius Prokulinus. Slova su slabo vidljiva, ali se na temelju njihova oblikovanja i sadržaja žrtvenik može datirati u III stoljeće.«¹⁸

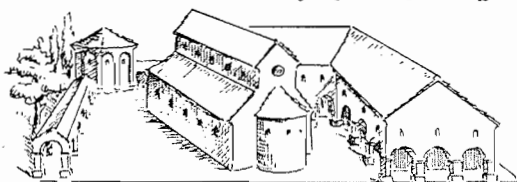
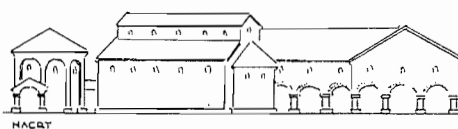
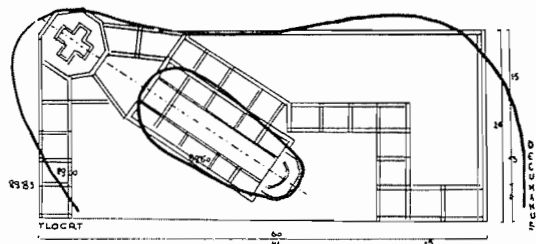
Pretpostavka za naziv Konjički Jupiterov hram, osim nalaza konjaničke mamuze, postavlja se na osnovu blizine rimskog svratišta – mansiones, mutationes – za izmjenu konja na putovanjima i vjerojatno konjičkog trkališta. A da je tradicija u tom smislu bila produžena i zadržana, upućuje naziv gostionice u istoj ulici prošlih stoljeća – CRNI KONJ.

¹⁷ St. DIMITRIJEVIĆ: *Ibid*, str. 168.

¹⁸ Ivana ISKRA JANOŠIĆ: *Zaštitna arheološka istraživanja u Vinkovcima*, otisak iz Godišnjaka br. 10, Vinkovci 1985, str. 78.

V. RANOKRŠĆANSKA BAZILIKA – KRSTIONICA – SJEDIŠTE BISKUPIJE CIBALAE, IV. STOLJEĆE

Lokacija: dvorište suda

16. Ranokršćanska bazilika – baptisterij i pastoralni prostor Cibalae, IV. stoljeće
Lokacija: dvorište suda, M – 1:50, Vinkovci

Značajan broj evidentnih sakralnih objekata državnog poganskog kulta, onodobno visoke umjetničke vrijednosti unutar urbanog prostora Cibala, upozorava na visok stupanj kulture grada. Na brz rast rimske kulture i relativno blagostanje u Cibalama kroz protekla tri stoljeća utjecalo je:

- Briga oko utvrđivanja Limesa i pozadine, a i češće posjete samih rimskih careva (Hadrijana, Severa, Aurelijana), a u IV. st. i careva porijeklom iz Cibala.
- Zatim utječe status municipija, pa kolonije.
- Na razvoj jednako utječe i trgovački, robni i vojni tranzit.
- Bogaćenje autohtone aristokracije s dobivenim rimskim građanskim pravom.
- Tako i rimski građani, naseljeni veterani, vojni časnici jer ovdje ulažu svoj kapital i kapital svoga iskustva, kulture i znanja.

U tim okolnostima i prostorima postavlja se pitanje kršćanskih sakralnih objekata. Duhovne ranokršćanske tragove obradio je znanstvenik, svećenik Josip Kunkera u knjizi: Kunkera, Ulman, Dragutinac – RANOKRŠĆANSKI ŽIVOT U VINKOVcima.¹⁹ A materijalne tragove tražimo.

Poznato je da su u carsko doba Flavijevci bili pokrovitelji kršćana u Rimu²⁰ te da je u Poreču postojala u IV. st. i ranije Ecclesia domestica, biskupijsko sjedište u Nezakciju²¹, u Zadru, Puli, sve u blizini foruma. Poznate su i faze progona kršćana, za Cibalae i Sirmij posebno teški u vrijeme cara Dioklecijana (304). No »budući da je Dioklecijan htio ponovo uspostaviti starorimsku državnu vjeru, progonio je religije, koje su dolazile s Istoka. Osobito je sve žešće progonio kršćane, s ciljem da ih posvema istrijebi, ali ne s namjerom da se stvaraju mučenici, već su ih silili da otpadnu od svoje vjere i da priznaju carev kult prinašanjem žrtava. Međutim na mnogim mjestima kršćane su pomagali činovnici i pučanstvo« (Velika ilustrirana povijest svijeta).²²

¹⁹ KUNKERA: *ibid*, u cjelini.

²⁰ ČIRO TRUHELKA: *Starokršćanska arheologija*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb 1931, str. 58.

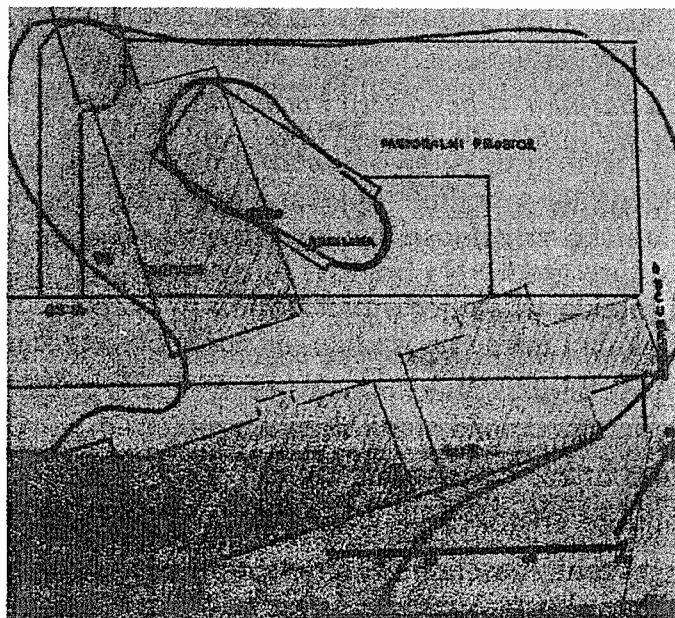
²¹ ANTE ŠONJE: *Crkvena arhitektura zapadne Istre*, Zagreb–Pazin 1982, str. 14–18.

²² Više autora: *Velika ilustrirana povijest svijeta*, br. 6, Rijeka 1976, str. 2532.

Kršćanska je sastajališta u Cibalama teže odrediti. Jedino se zna za KAMENICU. Sondiranjem lokaliteta otkriveni su grobovi, kršćanski, tragovi memorije, a vjerojatno i ceterijalne bazilike.²³ No to je mjesto 2 milje sjeveroistočno od grada. Tolika udaljenost za pastoralnu školu i redovito sastajanje vjerojatno nije bila prikladna.

Iskustvo Sirmija s osam ranokršćanskih bazilika upućuje da je i u Cibalama postojala bazilika.²⁴

Razmatrajući urbani tlocrt Salone zamjećuje se činjenica da su sve bazilike, i one starije i urbane, pa ona na Kapljuču, u Manastirinama, Marusincu, sve do jedne namjerno jednako orijentirane apsidom prema Istoku.²⁵

17. Ranokršćanska bazilika – baptisterij i pastoralni prostor IV. st.
Lokacija: dvorište suda M – 1:50. Tlocrt u odnosu na postojeće zgrade.

Po tom ranokršćanskom principu na reljefnom tlocrtu Cibala samo sebe određuje uzvisina nedaleko centralnog najstarijeg hrama, u dvorištu suda. Konfiguracija tla, kota izohipse 89.50 nadm. visine i dimenzije 25 m x 12 omogućuju da se točno determinira lokacija bazilike. Uzvisina je jasno usmjerena prema Istoku i tako jedina u gradu. A nije daleko od Valentinijanovog stava da sagradi baziliku s krstionicom i sjedište biskupa u samom središtu Cibala.

Cijeli je pastoralni blok smješten uz glavni decumanus i uz jedan od zapadnih carda. Dijagonalno postavljena os bazilike u odnosu na biskupijski pastoralni prostor još potvrđuje izrazitu namjeru usmjerenja na istok. Smještaj je i tako zadovoljavajući, portikus natkrivenih arkada zaokružuje i spaja sve objekte, posebno krstionicu, smještenu u produžetku osi simetrale centralne lađe bazilike.

Neposredno na lokaciji, većim njenim dijelom, nema sagrađenog objekta, pa ima nade da se pretpostavka potvrdi.

²³ St. DIMITRIJEVIĆ, *ibid*, str. 180.

²⁴ Petar MILOŠEVIĆ, rukopis *Osam sirmijskih bazilika*.

²⁵ JOVANOVIĆ-JURIĆ: *Salona-Solin*, izd. Svetište Gospe od Otoka, Solin 1976, vodič karta Solina-Salone, prilog.

VI. NEKROPOLE CIBALAE

Nekropole populacijski i kronološki prate uspon i pad nekog naselja te mu jednako ilustriraju civilizacijski, kulturni i ekonomski rast, procvat i ugasnuće. Način ukapanja i prilozi vrlo su indikativni.

Cibalske nekropole nisu mogle biti sistematski istražene kao ni sam urbani prostor. Većinom su to slučajni nalazi ili nalazi zaštitnih iskapanja. Za Vinkovački muzej uradili su to ranije Brunšmid, Hofiller a proteklih godina Korda, I. I. Janošić, a sumarno ih je objavio Stojan Dimitrijević. Oslanjajući se dakle na objavljene nalaze, donekle i na usmenu predaju i zaključke dobivene analogijom, ovaj će rad osvijetliti neistraženu stranicu lokalne i socijalne ubicacije prve ranokršćanske zajednice.

1. MUZEJSKO – POVIJESNA STRANA CIBALSKIH NEKROPOLA

A) O datiranju i porijeklu sahranjenih u grobovima indikativni su: način pogreba, materijal grobnice, prilozi, simbolika na epitafu, tekst, oblik slova i lociranje pojedinih ukopa.

B) Ubiciranje u Cibalama:

1. Južna nekropola, preko Bosuta, nalazi se otprilike pod parkom Lenije.
2. Istočna nekropola slijedi cestu prema Sirmiju, neujednačenih prostora.
3. Sjeverna nekropola uz cestu za Mursu s obje strane.
4. Zapadna nekropola, danas Krnjaš, tada podgrađe Cibala.
5. Pojedinačni grob ili skupine grobova.
6. Cimeterijalni kompleks – Kamenica S–I od grada.

c) Pravni temelj posmrtnog kulta:

Po rimskom pravu grob je sveto mjesto i mjesto za poštivanje; zaštićeno je od preprodaje, od uplitanja vlasti i sile. Ne može se baštiniti. Groblja su, dakle, nepovrediva.

Ovako zaštićene nekropole poslužile su diljem Rimskog carstva za nesmetano obavljanje posmrtnih i obrednih kultova. Tako su se mogli i kršćani još u prvo republikansko doba organizirati udruživanjem u kolegije sodalitates. Oni bi se ljudskom solidarnošću uzajamno pomagali, a posebno prilikom pogreba. Još prije cara Hadrijana (117–138) bile su zakonom predviđene minimalne uplate i uredovanja kolegija. Poznata su različita pogrebna društva ili kolegiji funeraticia glumaca, konjanika, vatrogasaca, nosača vode, kolara, a posebno su poznata collegia tenuiorum, siromašnih.

Septimije Sever (193–211) izdaje zabranu za sva politička udruženja među spomenutima, a izričito izuzima one za siromašne.

Da su se kršćani udruživali i na taj način bili donekle zaštićeni u vremenima progona dokazuje jedan natpis iz Alžira: uz kršćanske simbole (golub s grančicom) tu je i naziv bratovštine i ime darovatelja. On, Evelpino je kršćanskoj općini darovao ne samo groblje – area i grobnice – sepulchra, nego je sagradio i cellu, tj. kapelu za pogrebne obrede – memoriae. I sve je to ostavio »Svetoj Crkvi«, te se oprostio čista i skromna srca s braćom koju je preporučio Duhu Svetom«. Ovaj je spomenik važan jer se kršćani nazivlju cultores Verbi – oni koji časte Riječ, a

njihova je Crkva Ecclesia Sancta i Ecclesia fratrum. Iz tog epitafa saznaje se kako su kršćani došli do svojih groblja i koji su bitni elementi nekropola: Area, sepulchra, cella, memoria. Napokon, to je najstariji epigrafski spomenik gdje se spominje dogma o Duhu Svetom.

Izvana se kršćanska groblja ne razlikuju od poganskih, osim što nema urni. Groblja nisu obiteljska ili plemenska nego su zajednička bez obzira na socijalni položaj, te su stoga pretežno bez izrazitih grobnih spomenika.¹

2. DESKRIPCIIJA CIBALSKIH NEKROPOLA

A) NAČIN UKOPAVANJA – Inceneracija, spaljivanje mrtvih i pohranjivanje u urne spada u rano I. stoljeće. Urne su ili brončane, ili kamene, ili oblikovane teracotom kao posude, kutije koje imaju poklopac s akroterijima. U Cibalama su urne rjeđe.

Ovdje se inhumacija pretežno primjenjuje: u rake, i to zidane; druge se spušta u zemlju u sarkofagu – drvenom, kamenom ili olovnom. Treći način je sahranjivanje pod celom ili memorijom kao nadzemnom građevinom malih dimenzija, a grob je solidno građen i raznobojno freskiran.

Rake su najčešće opločene opekama. Pokrivene su krovicom od tegula i imbrices, na dvije vode. Odnosno grob je pokriven horizontalno s većim opekama ili kamenim pločama. Našlo se u Sj. nekropoli i u Kamenici dvojnih grobnica, građenih vrlo pažljivo, visokih do 60 cm i raznobojno freskiranih žbukom.

Sarkofag je najelitniji način ukopa. U Cibalama je za sada otkriveno svega tri kamena sarkofaga s kamenim poklopcima, s akroterijima. Svi su već bili nasilno otvarani i opljačkani. Jedan je nedovršene kamene obrade s tek naznačenim Endimionom. Ne razabire se da li ima baklju ili pastirsku palicu. Drugi sarkofag je kršćanski, s kraja III. st. i nosi reljefni znak ribe i košarice s kruhom. Značajno je da je kamena obrada, a vjerojatno i kamen mediteranske, dalmatinske provenijencije. To je očito na kamenim kapitelima hrama Libera i Libere. Istovremeno su Siscijski i Sirmijski kameni radovi pod utjecajem gornjo-italskih radionica.²

Svega 50 grobova otvoreno je pod stručnim vodstvom, pa nije čudo da prilozi pretežno nisu evidentirani, pa ni sačuvani.

B) NADGROBNI SPOMENICI CIBALAE

Nadgrobni spomenici Cibalae bili su gotovo svi locirani na Sjevernoj nekropoli. Nađene su 3 Stele rimskih vojnika, odnosno veterana i samo jedan kršćanski titulus: 1. Stela je centuriona Marca Herenija Valensa, rodnom iz Salone. Ploča je visoka 2 m i ima reljef i natpis, II. stoljeće.

2. Stela tribuna Gaja Aponija Memmija Celera, II. stoljeće, odnosno početak III. Vis. 1,20 cm.

3. Stela vojnika u tunici, otkriveni dio oko 100 cm visine.³

4. Ploča s Kristovim ideogramom, veličina 0,45 x 0,58 x 0,16, kamen vapnenac. Natpis: HIC SUNT POSITI VENATORINUS ET MARTORIA INNOCENTES –. Ispod teksta je veliki Kristov ideogram – crux coronata, s Kristovim monogra-

¹ Ćiro TRUHELKA: *Starokršćanska arheologija*, Zagreb 1931, str.33.

² St. DIMITRIJEVIĆ: *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla*, Vinkovci 1979, str. 162.

³ *Ibid*, str., 164.

mom, a između su alfa i omega što znači: Nazarenac je Isus Krist, umro je na drvu križa kao čovjek, ali On je početak i svršetak svega tj. pravi Bog. On je Spasitelj – što je naznačeno u završetku slova P s malenim znakom grčkog slova sigma kao skraćenicom za grčku riječ SOTER – Spasitelj. Kao takav dostojan je slave ili krune što označuje kružnica oko križa. A ideogram u cjelini isključuje arijansko krivovjerje na području Cibalae.⁴ To je slučajan nadgrobni nalaz u Sjevernoj nekropoli, a prema obliku slova može se datirati u polovicu IV. stoljeća. Bilo je još ulomaka iz IV. stoljeća u zoni južne nekropole i na uglu SZ zidina Cibalae.⁵

C) CEMETERIJALNO MEMORIJALNI KOMPLEKS – KAMENICA

Kompleks relevantan za ovu studiju usmjerenu na traženje ranokršćanskog episkopalnog jezgra. Dosadašnja saznanja o Kamenici zabilježio je Dimitrijević u svojoj knjizi *Arheološka topografija nalaza vinkovačkog tla*. Toponim kazuje o brojnim epigrafskim kamenim ulomcima. Sondažno istraživanje koje je izvršila arheolog Vesna Šaranović Svetek daje naslutiti da se radi o vremenu sredine IV. stoljeća, o nalazu luksuzne ville rusticae.

»Međutim, sprega zidanih grobnica i natpisa na mramoru koji su bili aplicirani na zidove morali su imati nekakav memorijalni ili zavjetni karakter, ukazivala bi na neki sakralni objekt u čijem su integralnom sastavu bili i specifični ukopi. Hipoteza koja se nameće bila bi, da se ovdje radi o cemeterijalnom martirijalnom kompleksu.«⁶ Ovu će hipotezu osvijetliti doskorašnje arheološko iskapanje koje tek predstoji.

Činjenica poznata iz ACTA SANCTI POLLIONIS, sačuvanih do danas, bilježi da je mučeništvo, tj. spaljivanje Poliona izvršeno jednu rimsku milju istočno od gradskih zidina. Kamenica je udaljena točno 1478,5 m što točno odgovara. Valentinijanovo vrijeme, sredina IV. stoljeća doprinijelo je sjaju ovoga kompleksa. Ostao je extra muros jer do VI. stoljeća obično se moći mučenika ne unose u gradske bazilike. Unatoč toga kompleksa pretpostavlja se da je u IV. stoljeću Ecclesia Cibalitarum imala veću baziliku, s krstionicom, hospicijem i širim pastoralnim centrom u samom gradu Cibalae.⁸

3. PODRUČJE ZAPADNE NEKROPOLE CIBALAE ECCLESIALNI – EPISCOPALNI PROSTOR PRVIH STOLJEĆA?

Dok se sjaj arheoloških nalaza ranokršćanske Crkve Cibalitarum IV. stoljeća naslućuje i dokaže u Kamenici, usmjerimo našu pažnju na mnogo ranije razdoblje kršćanstva u Cibalama. Na razdoblje koje je uvjetovalo teološko pastoralni rascvat kršćanske zajednice Cibalae, a čiji je zrelo plod bila osobnost mladog lektora Poliona. Zrelost je tu kao jači dokaz od svih pisanih epitafa.

⁴ KUNKERA-ULMAN-DRAGUTINAC: *Ranokršćanski život u Vinkovcima*, Vinkovci 1972, str. 60.

⁵ BRUNŠMID: *Kameni spomenici*, br. 370–371.

⁶ St. DIMITRIJEVIĆ: *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza vinkovačkog tla*, Vinkovci 1979, str. 180.

⁷ *Ibid*, str. 145.

⁸ *Ibid*, str. 182.

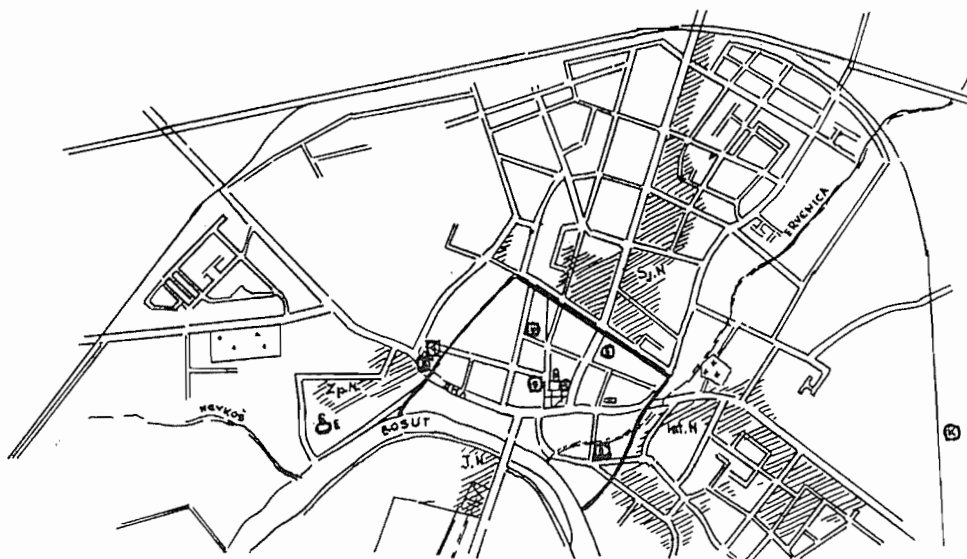
A) Uvjeti za opstanak. Potrebno je:

- otkriti lokaciju mjesta na kojima su se sastajali prvi kršćani
- pronaći tragove episkopalnog centra koji je zračio Kristovu nauku na široko područje svoje biskupije
- naći tragove pastoralnog prostora gdje se nesmetano moglo odvijati evangeliziranje vjernika, ali i pripravnika za tu službu
- mjesto odakle je tijekom 200 godina zračilo sve ono što je sažeto u teološkoj obrani mladog lektora Poliona pred sućem Probom 304. godine
- otkriti mjesto koje je bilo dovoljno daleko od oka vlasti u vremenima progona, a bilo ih je u više navrata, i dovoljno blizu kulturnim ustanovama za opću naobrazbu zaposlenih u Crkvi
- ustanoviti područje grada koje je moglo pružiti odgovarajuće službe za zaradu u gradu i ekonomski doprinos, a sve u duhu onoga što se propovijedalo na ovome mjestu
- bar donekle osvijetliti osobnosti toga vremena

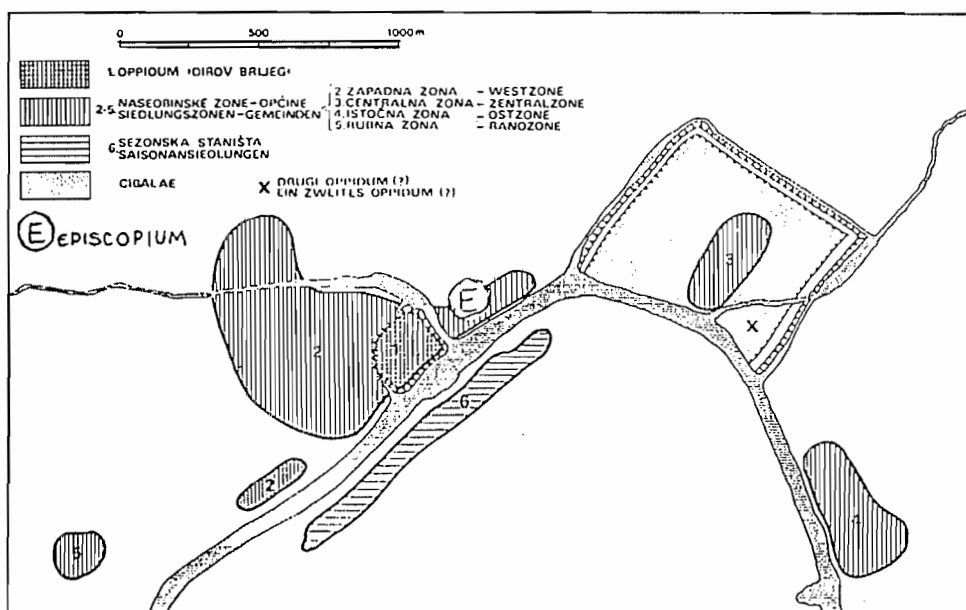
Iskustvo drugih urbanih aglomeracija, počevši od Rima, upućuje nas na traženje hipotetične lokacije na jednoj od cibalskih nekropola:

B) *Na kojoj od šest mogućih nekropola?*

- JUŽNA NEKROPOLA preko Bosuta nema izgleda. Učestalost prijelaza vjernika preko gradskog mosta, bio to ponton ili drveni most, bila bi uočljiva. I površina južnog groblja je najmanja od cibalskih nekropola. (Na crtež br. 18 J.N.)
- ISTOČNA NEKROPOLA okružuje prometnicu prema Sirmiju s obje strane. I ovdje bi kršćanima bilo nužno komunicirati preko utvrđenog mosta, kroz bučni trgovački i lučki dio grada. Na tom je sektoru Cibalskog agera, sjeveroistočno od zidina bio memorijalni hodočasnički kompleks Kamenica. Postao je otvoreno privlačan tek poslije Edikta o slobodi vjerovanja. (crtež br 18 Ist. N.)
- SJEVERNA NEKROPOLA je najelitnija, najveća i vjerojatno ukrašena drvo-redima čempresa ili jablana s nizom stela i nadgrobnih spomenika s obje strane ceste prema Mursi. Brojnost ukopa ovdje ukazuje na brojnost populacije grada u napretku. Sarkofag s uklesanom ribom svjedoči o kršćaninu, ali još kriptokršćaninu, iz vremena II. ili III. stoljeća. Ploča s Kristovim ideogramom, nađena na istoj Sjevernoj nekropoli, utvrđuje kontinuitet sahranjivanja i kršćana na toj nekropoli u IV. st. Ni Sjeverna nekropola ne može doći u obzir za lociranje kršćanskog pastoralnog prostora jer je cijelom širinom područja budno nadzirana stražama sa sjevernih gradskih stražarnica. (Sj. N. na crtež grada br. 18)
- ZAPADNA NEKROPOLA prostire se uz obalu Bosuta. Ager extra muros obuhvaćen danas ulicom Josipa Kozarca uz Bosut, glavna je ulica, ulazna prometnica. Sada JNA flankira groblje sa sjeverne strane, a »sokačić« Jucka Sekulića i ponešto preko njega, zapadno, obuhvaća (prema Dimitrijeviću) Zapadnu nekropolu. Deduktivnim putem, logikom razmišljanja može se postaviti hipoteza da se ovdje krije neotkrivena jezgra prostora prve kršćanske pastve u trajanju II. i III. stoljeća. Dakle, u današnjem KRNJAŠU nalazio se CIBALSKI EKLEZIJALNI, EPISKOPALNI PASTORALNI PROSTOR. (Z.N crtež 18)

18. Cibalae s naznačenim sakralnim objektima, kamenicom i cibalškim nekropolama

19. Keltsko-latenska kultura

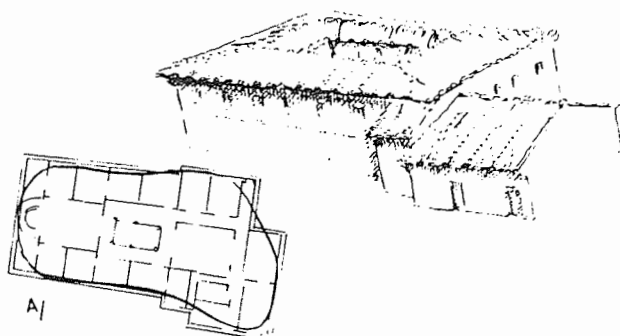
1: Oppidum »Dirov brijeg«; 2: Keltske naseobinske zone (općine), i Cibalae
 ⓔ Lokacija prve kršćanske crkve

C) Prilozi postavljenoj hipotezi:

- Zapadna je nekropola bez izrazitih stela i sarkofaga, a ipak se na njoj nađe grobova s bogatijim priložima kao što je stakleni vrč, ukrašen tordiranom površinom stakla i bogato oblikovanim grlicem, nađen na gradilištu J. Sekulića 25. »Luksuzni rad III. stoljeća. Jedan od najljepših primjeraka staklarske produkcije nađenih na tlu Provincije Panonije«.⁹

⁹ Ibid, str. 175.

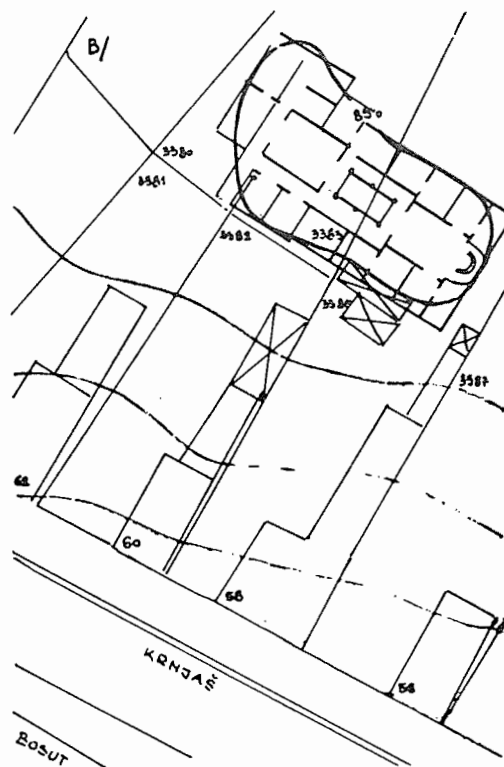
- Upravo je današnji Krnjaš uz Bosut teren opiduma jakog Keltskog naselja kako to pokazuje preuzeti topografski snimak iz Dimitrijević str. 145 crtež 19, za ovu studiju relevantan zbog dimenzija suživota prastanovnika s novonadošlim stanovnicima Cibale: »Bila je to teritorijalna općina u etničkom smislu, a pripadali su plemenu Scordisca. Neobično snažan keltski supstrat na vinkovačkom tlu uvjetovao je postanak i brz uspon rimskog naselja u Vinkovcima. Život je ovdje tekao i nakon rimske okupacije jednakim intenzitetom, a keltski se živalj lako uklopio u nove životne norme i lako se asimilirao.«¹⁰
- Prilikom kopanja kanala za dovod struje do nove brane 1938. pod travnjakom Kozarčeve ulice (uz Bosut) ispred brojeva od oko 48–68 otkriveni su mnogi grobovi zidanih grobnica, s dosta novca, pričaju mi očevici, tada djeca, kojima su novčići trebali za »kockanje u rošu«. Isti svjedoče o mnogim nalazima krhotina uljanica u vrtovima i uz Bosut koje je kao i novčiće bilo lako naći pri niskom vodostaju Bosuta. Nalazili su i veliki broj keramičkih lula.
- Za njih je također bilo privlačno »istraživanje« blizog Keltskog opiduma – Dürov brijeg, odmah preko Nevkoša, potoka–opkopa opidumu. Ulazili su u podzemne rovove brijega i maštali i nalazili piramidalne i jabučaste utege za ribarske mreže od pečene ilovače, konjičke mamuze, zarđalo oružje i grnčariju.
- U razgovoru s domaćima današnjega Krnjaša saznaje se također da je prigodom kopanja septičke jame u dvorištu ulice J. Sekulića gdje utječe u Kozarčevu (paralelno s ušćem Nevkoša) iskopana neka neobična peć valjkastog oblika (promjer cca 80, visina cca 100–120 cm) pitajući se koje je mase, da li je riječ o gumi ili tuču? »Nepoznata masa«, kažu i ocjenjuju da bi peć bila keramička. No vlasnica ju je dala razbiti i bacila je da »skрати postupak istraživanja.«

20.–21. *Villa rustica u Krnjašu, episkopalni pastoralni prostor u Cibalama II.–III. stoljeće:*

A) *Tlocrt i pogled sa sjeverno-zapadne strane*

B) *Tlocrt u odnosu na Kozarčevu ulicu i Bosut*

¹⁰ *Ibid*, str. 146.

Ovdje valja dodati i ostale indikativne nalaze u Krnjašu, u Zapadnoj nekropoli koja je u intenzivnom fokusu našeg zanimanja, a objavljeni su i pohranjeni u Vinkovačkom ili Zagrebačkom muzeju:

- »Cibalae sa svojih trideset lončarskih peći, od kojih se desetak našlo u Krnjašu, bile su u samom vrhu panonske keramičke proizvodnje. Osim standardne keramičke robe izrađivane su prije svega SVJETILJKE. Najčešći je lokalni oblik jednostavna, neukrašena uljanica. Jedan vremenski rani radionički centar za izradu svjetiljki bio je u KRNJAŠU. Brunšmid spominje gornji dio kalupa uz br.29. Dva su kalupa nađena nešto dalje kod br. 70 (Kozarčeva), pa se ovdje zacijelo nalazio jači radionički centar. Jedan je kalup rađen po uzoru »Firma lampice« (I. i II. st.), a drugi – Panonski tip »Ivany svjetiljke« iz II. i III. st. Lončarske su peći u Krnjašu brojne, a uz cijelu bateriju lončarskih peći uz br. 20 u Krnjašu nađen je glineni model za reljef secutora...«¹¹
- Od kamenih pisanih nalaza neobično je važan i nalaz »fragmentarnog teksta koji spominje Publija Aelija Va(lensa) člana kolegija fabrum et centonarium (obrotnika i vatrogasaca) Kolonije Cibalae. Taj spomenik iz Krnjaša spominje članove gradskih institucija (Ordo decurionum collegium fabrum et centonarium u rangu kolonije. Pribilježio je Brunšmid«.¹²
- Liber (odnosno Dionys, Bakh) još u antičko vrijeme (I. ili II. stoljeće) namjerno razbijena brončana statueta, tako da je ostao samo torzo. Nađen u Krnjašu uz Bosut pred kućnim brojevima 64–68, visok je kao torzo 5,4 cm.
- Šestar, bronza, lijepa zelenosmeđa patina u Krnjašu, br. 70.

4. DOMUS ECCLESIAE

A) Tražena lokacija prve crkve u Cibalama je određena.

U prilog hipotezi lociranja ranokršćanskog centra, nakon ostvarene reljefne rekonstrukcije Cibalae vidi se također geodetski obilježena konfiguracija tla unutar ZAPADNE NEKROPOLE CIBALAE. Uzvisine determiniraju zaključak:

– Dva su izrazito naglašena mjesta nadm. visine 85 m, dok je rub ceste, obala Bosuta na 82 m. Te dvije uzvisine nalaze se unutar vrtnih površina spomenutih ulica. Lako je moguće da obje kriju temelje dviju suburbanih villa rustica. U blizini jedne, manje, ovalno oblikovane (28 m x 13 m) u vrtu kuće Sekulićeve 22 upravo je otkriven onaj dragocjeni stakleni vrč.

Druga lokacija vile je u samom južnom uglu Sekulićeve i Krnjaša (Kozarčeve), u vrtovima Kozarčeve br. 58,60 i 62. Na katastarskim česticama br. 3380, 3383, 3385. je izgleda tražena lokacija.

Sretna je okolnost da su sada kao i onda naselja bila uz rubove nekropole, tj. uz obalu Bosuta, na »obronku«. Kuće su prizemne, bez dubokih temelja, a vrtovi su još zasada terra intacta od vremena prve kršćanske zajednice (nadajmo se!!). Treba ih samo istražiti.

Vrlo je indikativno što je uzvisina uočene lokacije USMJERENA PREMA ISTOKU, približno ovalna, no više pravougaona, dimenzija 30 x 15 m. Crtež br. 21.

¹¹ *Ibid*, str. 177.

¹² *Ibid*, 165.

B) VILLA RUSTICA u prilog hipotezi

Ladanjske suburbane vile rustice građana bile su dosta brojne u cibalskom ageru. Veliki ih je broj arheološki verificiran: evo Kamenica, zatim u Ervenici na Takšićevom posjedu nalaze se ostaci bogate arhitekture, stakla, nakita), dalje na istočnoj strani povijesno je poznato da je vlasnik vile veteran Gracijan bio okrivljen što je na svom poljskom imanju ugostio neprijateljskog vojskovođu 351. godine... i mnoge druge vile.¹³

Vile Rimljana su praktične namjene, plana i rasporeda. Zajednički su im slijedeći elementi: oko peristilnog centralnog dvorišta s impluvijem nižu se stambene prostorije, kupaonice, gospodarske zgrade. Zatvorene su za vanjski svijet zidovima kuće s malim prozorima u gornjem katu. Zrak i svjetlo ulazi iz centralnog peristila na stupovima. U svakoj vili je ognjište, oltar domaćih bogova, spavaonice, radionice, blagovaonice, kuhinja, ostava, staje. Tablinum kao centralna najveća prostorija blagovanja produžuje se u peristil, pa u exedru s malom apsidom¹⁴ crtež 20, te tako spojene mogu činiti veći prostor za zajedničke susrete gospodara s prijateljima ili s poslugom.

Zasada, dok iskapanja ne potvrde, ostajemo pri pretpostavci da je bogati vinogradar odbacio svoga kućnog boga Libera-Bakha, čašćenog zbog dobrog prinosa Borinačkih vinograda, prigrlio kršćanstvo i darovao svoju vikendicu mladoj Cibalskoj Crkvi. Za DOMUS ECCLESIAE.

Crtež br. 21 unesen u konture geodetski naznačene lokacije predstavlja tipični raspored unutarnjih prostorija jedne od PANONSKIH VILA RUSTICA, prema: »Römische Villen in Pannonien, typ peristyl« – Thomas, Budapest 1964. koji bi mogao ilustrirati nukleus pastoralne kulture biskupije biskupa Euzebija.

C) POLION – ŽIVI ZAPIS O RADU BISKUPIJE

Uz dobre škole u Cibalama (o kojima će biti riječi u slijedećem bloku ove studije) pastoralnu kulturu biskupijskog pastoralnog centra opisuje OBRANA NA SUDU CIBALSKOM 304. GODINE PRIMICERIUSA LEKTORA POLIONA.

Ako su za arheološka istraživanja najvažniji pisani kameni spomenici, za duhovni je profil kulture Cibalae i za presjek jednog vremena i ljudi jednako dragocjen izvorni spis sudskog preslušanja, osuđenog 304. godine u Cibalama iz Acta sancti Pollionis. Acta su sačuvali redovnici Bolandisti u Belgiji.

Uz neke citate iz ACTA, prihvaćajući u cjelini obradu čina, dokaze i ilustriranje samog događaja suđenja Polionu koje je obradio Josip Kunkera, svećenik i znanstvenik 1970. u knjizi *RANOKRŠĆANSKI ŽIVOT U VINKOVCIMA*, ovdje se uključuju samo relevantni zaključci.

- On, Polion je Primicerius scuole lectorum. Tako istu službu obilježava zapis iz Kartage u sjevernoj Africi. U jednom od proгона dogodio se sličan, no obrnut slučaj: zakazao je prvak lektora, a u rudnicima je mučeno desetak dječaka, učenika te crkvene ustanove.
- Scuola lectorum, koja je Sirmijskom sucu Probu poznata stvar, uključuje i scuołu cantorum, školu za crkveno pjevanje, za čitače i tumače Biblije Starog i Novog Zavjeta, za tumačenje obreda, za katehiziranje i pripravu katehista i

¹³ J. BRUNŠMID: *Colonia Aurelia Cibalae*, Vinkovci 1979 (Reprint), str. 67.

čitača za cijelo područje biskupije. Ukratko za crkveno osoblje na području sve do Sirmijske, Siscijske biskupije i do Bistue (Zenica) na jugu. U samoj crkvi evangeliziraju đakoni, dok je scuola lectorum i cantorum institucija pastoralne kulture.

- Jednako je u taj rad uključeno karitativno djelovanje i pozitivno utjecanje na radnu okolinu. Polionove su riječi: »... a goste i putnike poslužiti i podvoriti kao ljude«... »dobrim se odnositi prema pridošlicama...« kazuju da su vjernici... ribari, lončari, vrtlari, konjogojci, kolari, užari, vatrogasci... ne samo snabdijevali i servisirali grad i nedaleko svratište, mansiones uz Zapadni cibalski portal, udaljen od Crkve Cibalarum svega 700 m, nego je uz pastoralni centar bio aktivan i hospicij za putnike, hodočasnike, siromahe.
- Sudac predbacuje uhićenomu lakovjernost. Polion mu se suprotstavlja, kaže da će unatoč muka kojima mu se prijete dokazati – i on i ostali mučenici – svoju vjernost zapovijedima VJEČNOGA KRALJA.

Koje zapovijedi? Kojega kralja?

»Krista Kralja, odgovara Polion. A zapovijedi su: ustrajnost u dobru, blagost, pokoravanje vladarima dok zapovijedaju što je pravedno, poštivanje roditelja, iskrenost prijatelju, praštanje neprijatelju, čovječno postupanje prema pridošlicama (Rimljanima?), ljubav svima, zlo nikomu...«

Ukratko, ništa manje snažno svjedočenje od onog u Africi o Duhu Svetome. Polion je bio pravi mučenik Velikog četvrtka.

- Polion svjedoči Krista Kralja kojemu se potpuno podredio. Polionov stav, obrana i poučni govor očituju visoku teološku naobrazbu jednog pedagoga. Prostudirao je, kaže, crkvene oce, slijedi nauku biskupa i svećenika, a posebno se ponosi čistom tradicijom Ecclesiae Cibalarum i biskupom Euzebijem, svojim mučeničkim prethodnikom i uzorom iz Gornjeg progona koji je poodavno mučen istoga dana 27. travnja.

D) CIBALSKA CRKVA – CIBALAE BISKUPIJA

Kako i kada je nastala prva kršćanska zajednica u Cibalama?

Već u vrijeme prvog progona Neronova god. 54–68. U Istri ima mučenika. U Saloni, tj. u Dalmaciji kršćanstvo su nagovijestili Tito, učenik sv. Pavla, a 58. god. dolazi liječnik, Luka Evandelist. U Novalji na Pagu epitafi prvog stoljeća svojim nadgrobnim simbolima kazuju prisutnost kršćanstva.¹⁶

Mogući put u Cibalae bio je također iz Pavlove Makedonije. Ili putem ovoga znanstvenog detalja: obrađeni kamen za hram Liberu i Liberi u Cibalama, za stele i sarkofage prispeva iz mediteranske Dalmacije¹⁴, a po tabuli Peutingerovoj put iz Salone preko Bistue, Argentarije, Marsonije stiže u Cibalae. Zajedno s kamenom pristiže i evangeliziranje. U Sirmiju se spominje skupina sedmorice klesara, mučenika... vrtlar, mučenik. Kršćanstvo se širi zajedno s rimskom kulturom. Djeluje skromno, ali hvata duboke i čvrste korijene.

Sirmij ima biskupiju već u I. stoljeću. Prema vijesti solinskog biskupa Hezihija (iz VI. stoljeća) sam papa Kliment (91–100) osobno je osnovao biskupije u Panoniji Inferior: Singidunum i Mursa,¹⁵ pa vjerojatno i u Cibalama.

¹⁴ *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Villa rustica 4, Zagreb 1962.

¹⁵ Č. TRÜHELKA: *Starokršćanska arheologija*, str. 98.

¹⁶ J. KUNKERA: *Monogram X iz Caske*, Novalja 1977, str. 29.

E) BISKUP EUZEBIJE

Zahvaljujući iskrenoj Polionovoj odanosti Crkvi i crkvenoj hijerarhiji saznajemo da on slijedi nauk biskupa Euzebija, mučenika.

Sudeći po imenu, Euzebije je vjerojatno bio sin nekog obrtnika, klesara, Grka. Rođen početkom stoljeća (oko 200. god.). Prošavši gradske i crkvene škole, postaje biskup u tada već razvijenom i vrlo angažiranom pastoralnom centru.

U okrilju suburbanog naselja, keltskih domorodaca, fabrikantima tako simboličnih uljanica, s crkvom koja je uokolo zaštićena nekropolom. Pravno je pokriven udruženjem u kolegije tenuiorum. Ipak, zajedno sa cijelom zajednicom budno pazi da ne izazove progonitelje vjere.

F) PROGONI

Poslije Neronova progona 54–68. mir je bio do Domicijana 81–96. Iza krvavog zaleta smirilo se do kraja Trajanova vladanja 98–117. Tada progon izaziva Plinije Ml. svojim upitom iz Bitinije: »Kako postupati s kršćanima na koje se digne optužnica?« Car je odgovorio: »Ne treba ih tražiti, ali ako je netko optužen, neka se kazni, ako zaniječe tu svoju vjeru, može se osloboditi kazne.«

Za cara Hadrijana 117–138. palo je dosta mučenika. A Hadrijanov je utjecaj bio za Cibalae vrlo značajan. 170. god za cara Marka Aurelija čak se u Rimu grade crkve, a ljudi dolaze hodočastiti na grobove sv. Petra i Pavla.

U III. stoljeću za vladavine Septimija Severa, (ponovo vladar koji je mnogo učinio za Cibalae), Decija, Valerijana i Aurelijana nastupaju novi krvavi progoni, nova svjedočanja postojanosti kršćana.

Najžešći progoni bili su za vrijeme cara Dioklecijana 284–305. godine. Zbog svojih motiva protegao je progone u Dalmaciju i Panoniju. Prvi progoni oko 286–290. bili su čisto vojni, ali 303. god. Dioklecijan izdaje edikt kojim se u čitavom carstvu određuje progon. Traje do 305. ponegdje i do 311. Kažnjeni vjernici rade u kame-nolomima. Obrađuju kamen za luksuzne palače...

Za biskupa Euzebija odlučne su bile godine Decijevih progona 249–260, kad su na nišanu bili izrazito kršćanski biskupi i kršćanski spisi. Bilo je to u proljeće, u vrijeme korizme 252, a pretpostavlja se da je tada stradao veći broj mučenika. Među njima je biskup Euzebije »triumfirao«, kaže Polion. Vjerojatno je Euzebi-jeva pojava i osobnost bila značajna, utisnuvši tako dubok dojam. Progonitelj je bio Valerije, a progon je bio strašan. Ostao je u uspomeni kao Gornji progon.

G) STRATIŠTE MUČENIKA – SVETO MJESTO

Ne zna se za mjesto ni za način izvršenja Euzebijeva mučeništva. Ali se sluti koje je mjesto u Vinkovcima SVETO MJESTO.

To je današnja Meraja, jedini spomenik u Vinkovcima gdje se zainteresiranomu mogu pokazati ugrađene barem opeke iz antičkog vremena.

Extra muros, pred Zapadnim ulaznim portalom u Cibalae.

U Sirmiju je sveto mjesto oko Artemidinog mosta: na desnoj obali Save građene su stoljećima jedna za drugom velike bazilike od IV. do XIII. stoljeća, a na lijevoj su obali tragovi druge, manje crkve. Svetost mjesta predavana je s pokoljenja na pokoljenje, pa i onda kad je ime mučenika već bilo zaboravljeno.

Cibalama je SVETO MJESTO na Meraji.

Zbog hladovitosti parka uokolo, Turci tom mjestu nadjenuše ime Meraja – odmoriste, što je i ostalo. Ranohrvatsko srednjovjekovno naselje sv. Ilije grupiralo se oko toga crkvišta. Ruševine Cibala ostale su po strani kao šikara. Život je tekao prostorom Vinkove ulice i u Krnjašcima, s ove strane uz Bosut, a s druge strane grada iza ruševina, uz Bosut, također u Ervencima. Groblje oko crkve stoljećima se proširivalo sve do XVIII. stoljeća i s vremenom pokrilo prostor rimske ceste na Zapadnom ulazu u grad. Stoga je nastalo vijugavo ugibalište kasnijeg novog ulaza, nove ulice kod sv. Roka.

VII. RANOHRVATSKA – RANOROMANIČKA CRKVICI SV. ILIJE

A) Otkriće crkvice

Vinkovački arheolog naših dana, nažalost pokojni Stane Dimitrijević (1928–1981) izvršio je studiozno iskapanje lokaliteta Meraja 1965. g, otkrivši uz gotičku, postojeću crkvu, temelje ranoromaničke crkvice sv. Ilije. Rodovski grobovi, stariji od same crkvice, pažljivo i s uvažavanjem su tada bili uključeni u tlocrt crkve. Dati-
raju do 1100. godine, dakle do vremena kralja Zvonimira.¹⁷

Analogija tlocrta povezuje ovu crkvicu s benediktinskim crkvama sv. Mihovila na Limu u Istri, »četvrtom« crkvom u Biskupiji u Dalmaciji, s onom u Lisičićima kod Konjica u Hercegovini.¹⁸ A našla se i medaljica s likom sv. Benedikta. »Crk-
kvica sv. Ilije na Meraji je jedini ranohrvatski sakralni arhitektonski spomenik otkopan na tlu sjeverne Hrvatske«.¹⁹

B) Otkriće SVETOG MJESTA

Još su dva vrlo važna momenta vezana uz ovo otkriće! Detalj koji lako izmakne oku: »Građena je od lomljene rimske cigle, cigla je vezana tzv. živim vapnom i žutim pijeskom. Rimska je cigla čišćena na licu mjesta od žbuke, čak freskirane. ČITAV OBJEKT LEŽI NA ANTIČKOM SUPSTRATU I NEMA KONTAKTA SA ZDRAVICOM«.²⁰

Ova značajna konstatacija dozvoljava na tom mjestu mogućnost postojanja MARTIRIUMA. Možda memorija sv. Euzebija poslije zadnjeg progona početkom IV. stoljeća, a svakako potvrđuje postojanje SVETOG MJESTA.

C) Otkriće BENEDIKTINSKOG UTJECAJA

S crkvicom sv. Ilije zacrtan je krug hrvatskog benediktinskog utjecaja u ovom kraju, u vrijeme hrvatskih kraljeva!

Postoji još jedna povezanost Vinkovaca s kasnom antikom Cibalae. Povijest bilježi da je car Justinijan, vladajući Istočnim Bizantskim carstvom u VI. stoljeću, oko 526. darovao montecasinskim benediktincima teren uz Cibalae (kod Nuštra) za samostan. Benediktinci su vjerojatno mnogo kasnije ušli u posjed po ovoj darovnici.

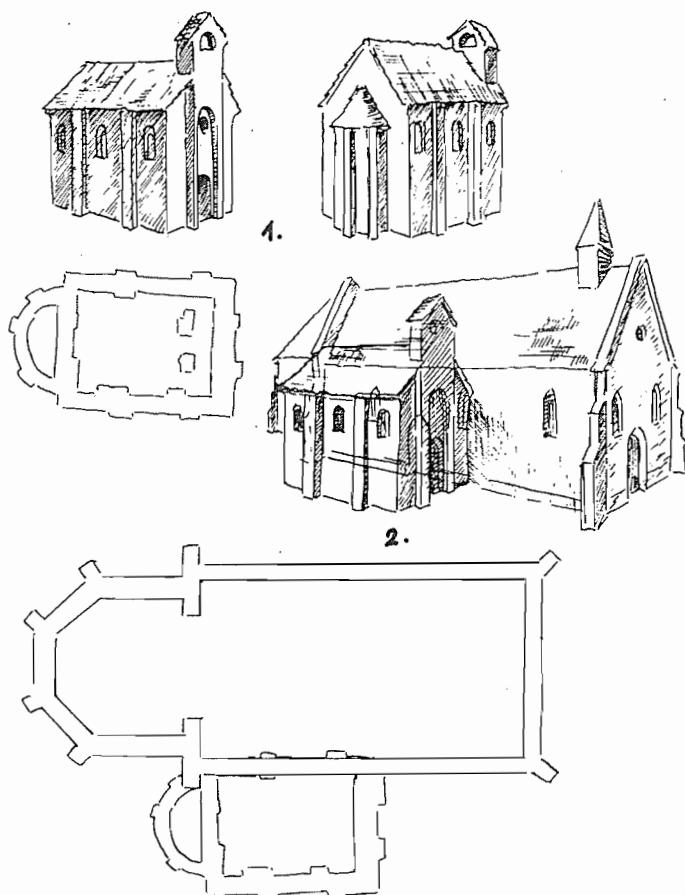
¹⁷ J. BÜTURAC – A. IVANDIJA: *Povijest Katoličke crkve u Hrvata*, Zagreb 1973, str. 56.

¹⁸ St. DIMITRIJEVIĆ: *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla*, Vinkovci 1972, str. 199.

¹⁹ *Ibid*, 199.

²⁰ *Ibid*, 199.

Sagradili su samostan sv. Duha kod Nuštra²¹ i otuda pastorizirali i evangelizirali slavensko-hrvatsko naselje nazvano po crkvi sv. Ilija. Od tada potječe gradnja ranoromaničke, ranohrvatske crkvice na antiknom supstratu SVETOGA MJESTA.

22. *Idealna rekonstrukcija geminata – Sv. Ilija*

1. manja ranohrvatska ranoromanička crkva iz 1100. g. – 12. x 7.5 m

2. veća gotička crkva iz XIV. stoljeća – 25 x 10 m

VIII. GOTIČKA CRKVA NA MERAJI

Najezdom Tatara, koji su došavši s Istoka sve razarali u galopu prema moru, srušili su ili barem oštetili i crkvicu sv. Ilije. Naselje se oporavilo i molitveni prostor postaje premalen. Benediktinci grade novu, gotičku crkvu. Dimenzije su 25 x 10 m. Crkva je usmjerena kao i prethodna manja prema istoku, s manjim otklonom. Građena je vjerojatno u XIV. stoljeću kad je gotika dospjela i ovamo. Upotrebljena su i ovdje kamena cibalska spolia te rimska opeka. Svetište je dio osmerokuta, a kontrafori podupiru sve uglove crkve izvana. Gotički su prozori relativno mali. Krovna konstrukcija vjerojatno je bila drvena, pokrivena šindrom, kad je mogla sva izgorjeti i ostaviti gole zidove nakon što su je Turci zapalili. Po odlasku Turaka ponovo je osposobljena za funkciju. Zvonik, vjerojatno mali drveni dachreiter. (Iako je istovremena gotička velika benediktinska crkva u Nuštru imala dva zidana zvonika.) Crtež 18.

²¹ Ivan OSTOJIĆ: *Benediktinci u Hrvatskoj*, Split 1965, str. 43.

Gotička je crkva posvećena opet sv. Iliji i bila je u funkciji sve do 1770. kad je pretvorena u vojni magazin Vojne Krajine, jer je sagrađena nova, barokna crkva Ivana Nepomuka na centralnom gradskom vinkovačkom trgu.²²

Gradnja gotičke crkve na Meraji izraz je spomenutog kontinuiteta SVETOG MJESTA. Osim što je vezana za antiku upotrebom starog materijala, građena je na način geminate. Sjeverni perimetralni zid gotičke crkve leži na južnom perimetralnom zidu ranije ranoromaničke crkve. Možda su uzajamno bile spojene vratima za paralelnu upotrebu ili je jednostavno ušteđena gradnja temelja zida na tom mjestu.²³

Nameće se primjena analogije, tj. da su u ruševinama Cibalae još bili vidljivi geminata sistem gradnje horea-bazilika, sudnica. Stoga ne treba tražiti geminata uzor u Saloni, Korčuli, Zadru, Trstu, Augsburgu.²⁴

Ove srednjovjekovne gemine ne spadaju u krug antiknih Cibala, ali one zaokružuju kulturni krug jednog dužeg razdoblja i duhovni profil urbanog cibalskog stvaralaštva.

ZAKLJUČAK

Otkrivanje moći cibalskih mučenika teško je zamisliti. Ugroženi stanovnici smatrali su najvećim blagom upravo moći gradskih mučenika. Ponijeli bi moći u stravičnom bijegu pred provalom neprijatelja, bježeći na Zapad: u Pulu, Poreč, Aquileju, Ravennu.

U Ravenni je u IV. stoljeću postojao samostan sv. Poliona: MONASTERIUM PULLIONIS u vrijeme biskupa Liberija III. (374–379). Liberije je i sahranjen u njemu. To je bilo vrijeme Valentinijana I. cara iz Cibalae. Toliko smo saznali istražujući u Ravenni.

EPILOG

NASTAVAK KULTA CIBALSKIH MUČENIKA U VINKOVcima

Za kontinuitet poštivanja domaćih mučenika u njihovu gradu možda nije nevažno uključiti i zbivanja o tome do današnjih dana.

Nešto se malo pokrenulo u tom smjeru godina 1840.-ih, što je vidljivo u misnom propriu. I opet je zaspalo...

... dok nije tim pastoralne kulture župe Vinkovci (1) inicirao revitalizaciju kulta sv. Euzebija i Poliona. Bili su to:

1. Hagiograf, svećenik, znanstvenik, pjesnik Mitar Dragutinac, župnik Strizivojne, rodom iz Sirmija (1916–1988)
2. Arhidakon Josip Pavlović, župnik u Vinkovcima, Srijemac (1905–1984)
3. Profesorica povijesti umjetnosti i ak. kipar Alojzija Ulman, Vinkovci, (1926)

²² Stjepan PAVIČIĆ: *Vukovska župa*, Zagreb 1940, str. 114.

²³ St. DIMITRIJEVIĆ, *ibid*, str. 199.

²⁴ Č. TRUHELKA: *Ranokršćanska arheologija*, 134.

KONKRETNI PASTORALNI ZAHVATI

A) POLIONOVI DRUGOVI

U okviru studija o Srijemskim mučenicima, posebno onih iz IV. stoljeća, stvoreni su za župni pastoral scuola cantorum, zbor dječaka. Kroz osam godina fluktuirao kroz njega od 10 do 25 dječaka, a pastoralno i njihove obitelji. Nazvani su POLIONOVI DRUGOVI.

Termin »DRUGOVI« ilustriralo je aktualno vrijeme socijalizma sa sličnim odnosom prema vjeri kao u Polionovo vrijeme, vrijeme progona vjernika. Tada je 1954. godine treći član ove pastoralne ekipe i autor ove studije platila svoj rad za Crkvu gubitkom službe u prosvjeti jer »nije htjela usvojiti marksistički materijalizam i time krnjila ugled prosvjetnih radnika«, pa je za zastrašivanje svojih kolega u gimnazijskoj zbornici i ostalih u prosvjeti morala »izgoriti«. Kroz pet godina ostaje bez mogućnosti nalaženja izvora zarade.

Polionovi drugovi koncertiraju redovito u liturgijskoj službi na misama od 1969–1977. Zborovođa je bila Gabriela Ulrich, nastavnica muzike. Rad je prekinut promjenom župnika.

B) KIPOVI SRIJEMSKIH MUČENIKA U CRKVI

U župnu crkvu postavljeni su veliki kipovi srijemskih mučenika: Sv. Dimitrija, đakona, Ireneja, biskupa iz Sirmija, sv. Montana i supruge mu Maksime iz Singiduma, svih mučenih u Sirmiju 304. godine. U bijeloj terakoti izvela ih je 1964. ak. kipar Alojzija Ulman, Vinkovci.

C) OLTARNE SLIKE EUZEBIJA I POLIONA

Oltarnu sliku – ulje na platnu – sv. Poliona i drugu sv. Euzebijsku naslikao je ak. slikar Josip Bifel, Zagreb 1969.

D) KNJIGA

Knjigu: Ranokršćanski život u Vinkovcima priredili su Kunkera, Ulman, Dragutinac 1972.

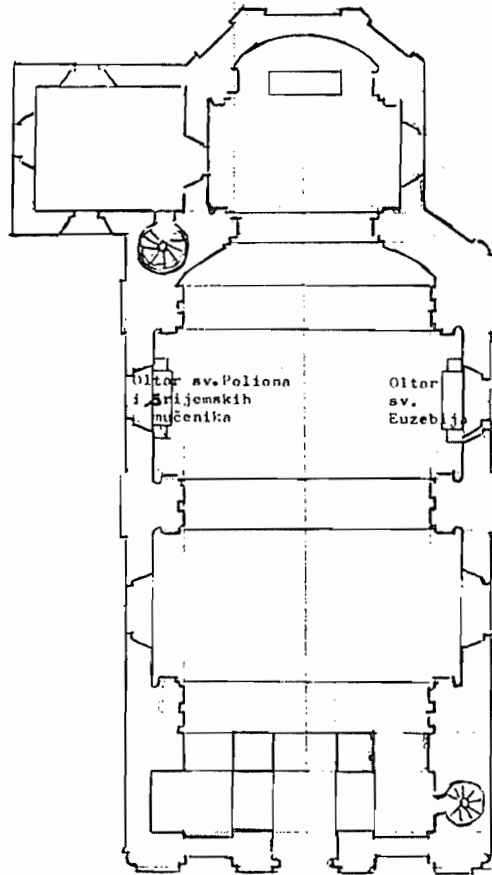
E) NOVI PATRONI ŽUPE

Promjenu patrona župne crkve preko Đakovačke biskupije izradio je u Vatikanu župnik Josip Pavlović. S ranijeg titulara sv. Ivana Nepomuka kako je to službeno običavano odrediti po tradiciji habsburškog dvora kad je 1777. crkva sagrađena i posvećena, mijenja se sada u naslov: ŽUPNA CRKVA SV. EUZEBIJA I POLIONA MUČENIKA.

Promjena titulara izvršena je svečano uz 200. obljetnicu početka gradnje crkve 1972. Crtež 19

F) GODIŠNJI MEMENTO MUČENIKA

Od 1965. do sada 1990. svake se godine na dan mučeništva u crkvi čitaju sudska akta naših pashalnih mučenika.

23. Vinkovci, barokna župna crkva sv. Euzebija i Poliona Mučenika

Résumé

La cité pannonienne de Cibales (Cibalae) fait, dans les récits martyrologiques qui la concernent, figure de centre ecclésiastique important. Le *Martyrologe hiéronymien* rappelle la passion de saint Pollion, lecteur de l'Eglise de Cibales, martyrisé sous Dioclétien.

A l'aide de données archéologiques et historiques, Madame Alojzija Ulman s'efforce de reconstituer les monuments romains, paléochrétiens ainsi que les églises préromans et gothiques de l'ancienne Cibales, aujourd'hui Vinkovci, ville croate de la Slavonie orientale.